

Оригинални научни рад  
УДК: 316.282:303  
316.282 ВЕБЕР М.  
DOI: 10.5937/zrffp54-45073

# ВЕБЕРОВО СХВАТАЊЕ ЕПИСТЕМОЛОШКИХ И МЕТОДОЛОШКИХ ОСНОВА ДРУШТВЕНИХ НАУКА И СОЦИОЛОГИЈЕ

Стефан В. МАНДИЋ<sup>1</sup>  
Универзитет у Београду  
Филозофски факултет  
Институт за социолошка истраживања  
Београд (Србија)

---

<sup>1</sup> sviosimjednog@gmail.com;  <https://orcid.org/0000-0003-4531-4436>

Примљен: 17. 6. 2023.

Прихваћен: 17. 6. 2024.

## ВЕБЕРОВО СХВАТАЊЕ ЕПИСТЕМОЛОШКИХ И МЕТОДОЛОШКИХ ОСНОВА ДРУШТВЕНИХ НАУКА И СОЦИОЛОГИЈЕ

*Кључне речи:*  
Макс Вебер;  
друштвене науке;  
социологија;  
епистемологија;  
методологија.

*Сажетак.* Од формирања социологије као засебне науке током прве половине XIX века нека од најбитнијих питања на које су социолози покушали да дају одговор била су какве су сазнајне могућности социологије као науке и који су најадекватнији методи истраживања које она треба да користи. У овом раду ће бити критички анализирано како је Макс Вебер (Max Weber), један од најзначајнијих социолога, схватао сазнајне могућности социологије и који би метод према његовом мишљењу социологија као друштвена наука требало да користи. Првенствено ће бити размотрено како је интелектуална клима друге половине XIX века утицала на његово схватање научне методологије у ширем смислу. Потом ће бити приказано Веберово виђење основних епистемолошких карактеристика друштвених наука и његово методолошко-теоријско одређење социологије.

## Увод

Макс Вебер интелектуално је сазревао у Немачкој током друге половине XIX века. Овај период карактеристичан је по оштрој борби историјске и позитивистичке школе (индиректно и марксистичке) око основног метода у друштвеним наукама.

Немачки истористи сматрали су да између природних наука и оних које проучавају друштво и културу треба повући оштру границу (Ђурић, 1964, стр. 44).<sup>2</sup> С обзиром на то да су друштвену стварност видели као квалитативно другачију од природне, истицали су да се методе природних наука не могу употребљавати за проучавање друштва. Док се у природним наукама откривају општи принципи и законитости природе, у друштвеним наукама је то немогуће, пре свега зато што је људско деловање историјски јединствено и непоновљиво, те самим тим не потпада под опште законе. Стога, уместо објашњења, друштвене науке треба да теже смисаоном интуитивном разумевању појединачних догађаја (Bruun, 2016, стр. 127–132). Основу оваквог става чинило је супротстављање природних и друштвених наука засновано на уверењу да природне науке имају битно теоријски, а друштвене битно историјски карактер (Ђурић, 1964, стр. 44).

Премда је истористичка струја била најзаступљенија у немачким академским круговима, њени критичари су, под утицајем позитивизма, захтевали да се методи природних наука примене у истраживању друштвене стварности. Најзначајнији представник немачког позитивизма био је економиста Карл Менгер (Karl Menger). Објављивањем књиге *Испитивања о методу друштвених наука* 1883. године отпочео је борбу око метода која је у Немачкој трајала све до доласка нациста на власт. Менгер је напао основни постулат историзма према којем у друштвеним наукама нема места за теорију (Ђурић, 1964, стр. 47). Док су економисти идеалистичке школе сматрали да се економија може испитивати само историјским методом,

---

<sup>2</sup> Главни представници ове школе су били Вилхелм Дилтај (Wilhelm Dilthey) и Хајнрих Рикерт (Heinrich John Rickert).

према мишљењу Менгера, уз њега је могуће користити и теоријски метод. Поменути метод огледа се у утврђивању искуствених правилности путем индукције и постављању закона апстрактним издвајањем економских односа из шире друштвене стварности (Ђурић, 1964, стр. 47).

Осим позитивиста и историста, на Вебера је утицала и Марксова (Karl Marx) мисао. Иако он није био позитивиста, слагао се са њиховим ставом по коме је могуће откривање дубљих узрочних односа на којима се друштвена стварност заснива. Марксово виђење историје супротстављало се истористичком и права историја, по његовом мишљењу, лежи у много дубљој равни од оне којом се историчари баве, те је објашњење материјалних облика друштвене репродукције кључ за разумевање друштвено-историјског збивања, а један од најважнијих задатака друштвених наука је да утврде законе историјског развоја економских формација (Marks, 1969). Иако се већина немачких интелектуалаца блиских позитивизму није слагала са Марксовим ставом да је класна борба основ историјског кретања (Marks i Engels, 2009), значајан део је био интригиран његовом потрагом за законима историјског развоја.

Вебер је покушао да синтетиче истористичку, позитивистичку и марксистичку школу, будући да су све три утицале на његов интелектуални развој. Он се у својим најранијим методолошким радовима противио радикалном раздвајању друштвених од природних наука и става да је друштвено деловање по свом основном карактеру ирационално, те је жестоко критиковао становишта истористичке школе. Ипак, сматрао је, попут историста, да је један од основних задатака друштвених наука да разуме мотиве друштвеног деловања. Са друге стране, противио се тврдњама да се друштвена стварност може редукционистички објаснити извођењем апстрактних закона, због чега је критиковао позитивистичко становиште (Вебер, 1976; Weber, 1989a). Вебер је, дакле, кроз критичку анализу других методолошких школа, развио властиту аутентичну методолошку позицију, која ће бити представљена даље у раду.

### *Веберово схваћање методологије у друштвеним наукама*

Макс Вебер се сазнајним могућностима друштвених наука највише бавио у методолошким есејима публикованим током прве две деценије XX века. Збирка његових методолошких есеја први пут је приказана домаћој јавности 1989. године објављивањем књиге *Методологија друштвених наука*. У овом поглављу покушаћемо да направимо синтетички приказ Веберовог схватања друштвених наука кроз анализу најзначајнијих методолошких

есеја.<sup>3</sup> Своја методолошка разматрања почиње питањем о односу науке и спољне стварности.

Он је сматрао да стварност даје „бескрајну разноликост узастопних догађаја који се [...] један за другим и истодобно појављују и настају” (Weber, 1989a, стр. 43). Спознаја бескрајне стварности од стране коначног људског духа почива на претпоставци да само „ограничени дио те збиље чини предмет знанственог поимања” (Weber, 1989a, стр. 44).

Стварност представља „бесконачно велик број саставних дијелова који се никада исцрпно не би могли изразити у судовима опажања” (Weber, 1989a, стр. 49–50). Она се у целости никада научно не може спознати и у њу као у хаос „уноси ред, околност да нам је у сваком случају само дио појединачне збиље занимљив и да има значење” (Weber, 1989a, стр. 50). Стога се може рећи да је научно знање увек једнострано и да само делимично захвата стварност као целину (Ђурић, 1964, стр. 56).

Иако је стварност једна и јединствена, разлика између друштвених и природних наука је у томе како јој приступају. У природним наукама се верује да „ће се путем уопћавајућих апстракција и анализом емпиријскога у његовој закономјерној повезаности доћи до чисто ’објективне’, [...] (свих вриједности ослобођене) и уједно потпуно рационалне, [...] (од појединачних ’случајности’ ослобођене) монистичке спознаје цјеловите збиље у обличју система појмова метафизичке ваљаности и математичког облика” (Weber, 1989a, стр. 57).

Са друге стране, у друштвеним наукама тежи се разумевању животне стварности „која нас окружује и у коју смо постављени у њезиној посебности – односа и културних значења појединих њезиних појава у њиховим данашњим облицима” (Weber, 1989a, стр. 43). Природне науке пак теже да савладају разноврсност стварности тиме што су заинтересоване за оно што је опште и што се увек понавља, док друштвене науке постижу исти циљ интересовањем за појединачно (Ђурић, 1964, стр. 57). Иако на другачије начине прилазе стварности, и природне и друштвене науке, према Веберовом мишљењу, морају задовољити одређене логичке захтеве уколико желе да заиста буду у стању да узрочно објасне одређену појаву.

Ипак, као основна карактеристика друштвених наука издваја се интересовање за појединачне појаве које стоје у вези са одређеним вредностима. Будући да је Вебер става да је стварност непрегледни континуум појава, ми се у складу са нашим вредностима опредељујемо за проучавање одређене појаве и дајемо јој културно значење. Вебер истиче да појаве у друштвеној стварности нису објективне по својој суштини већ то постају када на

<sup>3</sup> Мисли се на следеће есеје: *Објективност спознаје у друштвеној науци и њој* (1904), *Смисао „вредносне неутралности” социолошких и економских наука* (1917) и *Наука као њозив* (1917).

њих усмеримо спознајни интерес (Weber, 1989a, стр. 35) јер их сматрамо културно значајним. Природне науке могу, такође, бити условљене вредностима истраживача. Још из Галилејевог (Galileo Galilei) времена постоји вера да се путем рационалног научног рада може доћи до апсолутне истине о спољној стварности. Често је у очима природних научника сам научни рад вредност за себе. Ипак, важно је напоменути да вредности мање условљавају рад природних наука, чија је основна функција да дају одговор „што требамо чинити ако желимо технички управљати животом” (Weber, 1989a, стр. 269).

Овакав став радикално је различит од позитивистичког, али и од каснијих постпозитивистичких праваца према којима је научни метод исти за природне и друштвене науке. Карл Попер (Karl Popper), један од зачетника критичког реализма, истиче да је и у природним и у друштвеним наукама знање хипотетичког карактера, те да свако знање, да би се сврстало у научно, мора бити емпиријски оповргљиво, без обзира на то да ли долази из друштвених или природних наука. Сам услов оповргљивости испуњава се употребом научних метода чија су логичка правила општа за све посебне науке (Popper, 2002).

Према Веберовом мишљењу, са друге стране налази се основни руководећи критеријум друштвених наука – вредности које пресудно условљавају њихов смер кретања и предмет проучавања. Притом, Вебер истиче да се на пољу вредности вечно сукобљавају различити богови (Weber, 1989a, стр. 273). Задатак друштвене науке није да, без обзира на то што је предмет истраживања условљен вредностима истраживача, укаже човеку којем богу, односно ком вредносном светоназору, треба да служи, већ је то ствар његовог личног избора. Њен задатак је да помогне човеку да расветли која вредносна усмерења стоје иза његових циљева и да осветли на који начин и уз какве трошкове може рационално да испуни те циљеве. Емпиријска „наука не може никога поучити што треба, него само што може и – у одређеним околностима – што хоће” (Weber, 1989a, стр. 26).<sup>4</sup> Вебер стога наглашава да друштвена наука има могућност да:

1) појединца подучи да циљеви његовог деловања произилазе из одређених вредности;

2) утврди која су средства најпогоднија за испуњење вредносних циљева и колика је вероватноћа да се они испуне коришћењем расположивих средстава;

<sup>4</sup> На пример, уколико неко жели да успостави социјалистичко друштво, он ће уз помоћ друштвене науке покушати да рационално утврди шта је суштина његових социјалистичких вредности, на који начин је могуће најефикасније испунити циљеве који произилазе из тих вредности, какви су добици и губици таквог чина итд.

3) утврди да ли би примена одређених средстава довела до ненамераних (непожељних) последица, те колика је „цена” испуњења одређеног циља (Weber, 1989a, стр. 24–25).

Без обзира на то што друштвена наука може да објасни одређена вредносна становишта и пронађе рационална средства за њихово остваривање, она не може да даје етичке судове и одређује смисао људског постојања. Науке нас „не могу научити нешто о смислу свијета и не могу омогућити да уђемо у траг таквог смисла” (Weber, 1989a, стр. 267). Вебер прихвата Толстојев (Лев Николаевич Толстой) одговор на питање да ли наука има смисла према којем је „она бесмислена зато што не даје одговор на за нас важно питање – ’што требамо чинити’ и ’како требамо живјети?’” (Weber, 1989a, стр. 268).

Иако је наука условљена вредностима, ток научног рада мора бити логички ваљан и методички исправан, као и независан од вредносних судова. Вебер истиче да „методички исправно знанствено доказивање на подручју друштвених знаности, ако хоће постићи своју сврху, мора бити признато као исправно” (Weber, 1989a, стр. 29–30) од свих људи без обзира на њихове културне и вредносне разлике. Дакле, ток научног истраживања треба да буде одвојен од вредносних судова и да поштује одређена логичка и методолошка правила везана за сваку науку, тј. научни рад мора да буде вредносно неутралан. Вебер на овом месту долази у својеврсну контрадикцију. Уколико културне вредности одређују одабир предмета истраживања, оне потенцијално могу да одреде и начин на који ће се тумачити резултати истраживања. У зависности од културне припадности, људи могу тумачити резултате истог истраживања на различите начине (Ringer, 1997, стр. 126). Ова чињеница проблематизује Веберов покушај помирења културног релативизма при одабиру теме истраживања са инсистирањем на објективном току истраживања.

Са Веберовом вредносно неутралношћу не слаже се већина левичарских мислилаца. Научни социјализам, за Маркса, открива не само научне истине већ и смисао људског постојања и историјског кретања, те је у *Тезама о Фојербаху* истакао да је задатак мислилаца не само да свет различито интерпретирају већ и да га промене (Marks, 2020). Различите феминистичке ауторке истичу да је објективност немогућа и да се иза објективности крију патријархални интереси, те да „нови” феминистички метод мора да буде политички и да полази из посебне женске перспективе (Reinharz, 1992). С обзиром на то да је основна функција друштвених дисциплина, према припадницима критичке теорије, да критикују постојеће односе моћи, они сматрају да метод никако не може бити вредносно неутралан, већ субверзивно-револуционаран (Calhoun, 1995).

Вебер, са друге стране, заступа став вредносне неутралности не само када говори о научној раду, већ и када говори о предавачком послу на

универзитетским катедрама. Према његовом мишљењу, универзитетски професор мора да:

„безувјетно постави себи у дужност да ће у сваком поједином случају [...] поуздано разјаснити која су од дотичних његових извођења искључиво логички закључци или искључиво емпиријско утврђивање чињеница, а која су практично вредновање.” (Weber, 1989a, стр. 204)

Стога је за Вебера неприхватљиво да „бројни службено провјерени пророци не проповиједају своје проповиједи на улици [...] него си допуштају, да у тобоже објективним и од државе повлашћеним предавањима [...] без расправе и без противљења, у име знаности дају мјеродавне катедарске одлуке о свјетоназорским питањима” (Weber, 1989a, стр. 206).

Професор не би требало да студентима злоупотребом професорске позиције намеће своја вредносна становишта. Студент би од професора пре свега требало да научи:

- 1) способност решавања различитих задатака;
- 2) умеће разликовања научних чињеница од вредносних судова;
- 3) способност прихватања научних чињеница упркос вредносном опредељењу (Weber, 1989a, стр. 207).

Закључује се да је основни захтев вредносне неутралности „да истраживач и приказивач требају безувјетно разликовати утврђивање емпиријских чињеница и [...] вредновања тих чињеница” (Weber, 1989a, стр. 213). Вредносна неутралност је, према мишљењу Ханса Бруна (Hans Henrik Bruun), „Веберу обезбедила филозофску основу с које је могао извести одлучне нападе на наивни историцизам, еманационизам, вулгарни марксизам и позитивизам” (Bruun, 2016, стр. 11).

Аутор рада је у потпуности сагласан са Веберовим инсистирањем на вредносној неутралности. Нажалост, данас смо сведоци све веће идеологизације наука, нарочито друштвених, те идеолошки радикализам одређена истраживања и податке чини непожељним и скрајнутим. Услед чињенице да радикални феминизам прокламује постојање само конструкта рода, а не и биолошког пола, позивање на прегршт психолошких истраживања која указују на полне разлике у понашањима у свим културама сматра се „опасним”, „ретроградним” и „увредљивим”.<sup>5</sup>

Имајући у виду да је, према Веберовом мишљењу, одабир предмета истраживања у друштвеним наукама под већим утицајем вредносних идеја у односу на природне, оне се по питању објективности чине неразвијенијим. Основни мотив природних наука је овладавање природом и сталан

<sup>5</sup> Исто тако, имајући у виду да је тзв. држава Косово усклађена са геополитичким интересима САД и неоконзервативним геополитичким правцем, према наводно независном истраживању америчког Фридом Хауса (Freedom House) долази се до наводне чињенице да се у њој демократија развија, а у Србији слаби (Freedom House, 2023).



је у свим епохама. Са друге стране, у различитим епохама и друштвеним срединама су вредности „повијесно промјењиве у складу с карактером културе и владајућим људским мишљењем” (Weber, 1989a, стр. 55) и условљавају промену истраживачких мотива друштвених научника. Имајући у виду да не постоји објективна друштвена анализа независна од вредносних становишта „према којима се [...] бирају, анализирају и рашчлањују у приказивању предмети истраживања” (Weber, 1989a, стр. 43), различита објашњења не могу задовољити све. Сваки појединац заинтересован је за различити аспект исте појаве, стога јој приписује и посебна значења у складу са посебном вредносном оријентацијом.<sup>6</sup>

Непостојање темеља на којем почивају научна истраживања отежава кумулативност знања. Ефикасна кумулативност знања је, како наводи Вебер, онемогућена чињеницом да друштвена наука нема способност да створи научни систем у смислу „објективно ваљаног систематизираних фиксирања питања и подручја којима би требала [...] да се бави” (Weber, 1989a, стр. 56). Немогућност ефикасне кумулативности је, дакле, последица немогућности подвођења стварности под трајне теоријске системе, које је пак условљено смењивањем супротних становишта у друштвеним наукама. Вебер закључује да ће друштвена наука увек бити променљива „све док окоштавање духовног живота не одвикне човјечанство од тога да поставља нова питања вјечно једнако неисцрпном току живота” (Weber, 1989a, стр. 56).<sup>7</sup>

Вебер правилно учача да одабир предмета истраживања често зависи од вредности истраживача. Ипак, ово не мора увек да буде случај. Често само познавање научног метода омогућава да се одређени предмет темељно испита, иако истраживач није заинтересован за њега. Уколико одређени научник направи репрезентативан узорак и доследно статистички спроведе истраживање јавног мњења, доћи ће до веома прецизних налаза иако га тема не занима. Такође, више од два века постојања друштвених наука доказало је да се у различитим областима може доћи до кумулативности

<sup>6</sup> Социјалиста и либерал се никада неће усагласити око тога шта је основна улога државе, већ ће свако од њих, у складу са својим вредносним оријентацијама, имати различит научни приступ овом питању и осветљавати га из другачијих углова. Због чињенице да је проучавање одређено вредносном оријентацијом истраживача, оно је у друштвеним наукама увек, донекле, субјективно.

<sup>7</sup> Исто тако, и у осталим наукама које су емпиријске, а не нормативне по својој природи, сазнање никада није до краја довршено. У природним наукама постоји већа могућност кумулације знања, управо због мање изражене борбе различитих теоријских становишта, консензуса око основних теоријских поставки и постојања јединственог категоријалног апарата. Будући да су природне науке у стању да изграде свеобухватне системе појмова, њихово сазнање ће, према Веберовом мишљењу, бити увек постојаније, иако, услед свођења целокупне стварности на опште појмове, садржински празније.

знања. Данас се са изузетно високим степеном вероватноће, захваљујући прошлим истраживањима, може тврдити да економски развој доводи до пада фертилитета (Rosing, 2018), да је један од предиктора економског развоја степен образовања (Gylfason, 2001) итд. Осим тога, у друштвеним наукама се сазнање не мора темељити само на разумевању мотива деловања, већ и на објашњењу узрочних односа. Узрок светске доминације САД представљају употреба долара као светске разменске валуте, војна моћ, контрола над најсложенијим технологијама итд. Уколико желимо да схватимо тренутну моћ САД, морамо објаснити узроке који до ње доводе, уз истовремени покушај разумевања мотива деловања америчке елите. Стога се може закључити да се најсупериорнији облици сазнања у друштвеним наукама заснивају како на разумевању мотива тако и на објашњењу узрока појава.

### *Веберово схваћање методолошких основа социологије*

Вебер се методолошким основама социологије прецизно бавио у првом тому *Привреде и друштва*. Он социологију одређује као науку која „хоће да разуме и тумачи друштвено деловање и тиме објасни оно што је узрочно у његовом току и његовим последицама” (Вебер, 1976, стр. 3). Само деловање представља понашање којим делатник повезује одређено субјективно значење, док друштвено деловање представља оно деловање које према свом смерном значењу доводи онога ко дела у везу са понашањем других. Значење се притом схвата као стварно субјективно значење онога који дела или приближно и просечно значење мноштва оних који делају.

Важно је напоменути да у друштву постоје искуствени садржаји који немају одређено значење, те се не могу назвати друштвеним деловањем. Социологија проучава и такве појаве јер су оне „често повод, услови, подстицаји или сметње за смисаоно друштвено понашање, али те појаве не спадају у круг њених основних истраживања” (Milić, 1965, стр. 138). Стога, без обзира на то што се бави и искуственим појавама, социологија је првенствено усмерена на проучавање друштвеног деловања. Граница између смисаоног деловања и реактивног понашања је, како наводи Вебер, често замагљена. Огроман део социолошки релевантног понашања налази се негде између (Вебер, 1976, стр. 4).<sup>8</sup>

<sup>8</sup> У одређеним психофизичким појавама које утичу на људе уопште нема никаквог смисаоног деловања. Неке врсте мистичних појава које се не могу саопштити речима готово да су смисаоно непознатљиве осим за стручњаке који се њима баве. Наведено је најчешће случај са одређеним облицима мистичног понашања у религијском животу.

Свако тумачење смисаоног деловања тежи евидентности. Сама евидентност може имати рационални, емоционални или уметничко-естетски карактер. Рационално евидентно тумачење је „оно што је у потпуности интелектуално схваћено у свом датом контексту значења” (Вебер, 1976, стр. 4).<sup>9</sup> При оваквом деловању у потпуности разумемо зашто је, у складу са рационалним циљем, употребљено одређено средство. Са друге стране, одређено деловање можемо разумети и емоционално.<sup>10</sup> Ипак, многе крајње циљеве и вредности којима се воде деловања одређених појединаца нисмо у стању да у потпуности разумемо, али их можемо схватити интелектуално (Вебер, 1976, стр. 4–5).

Уколико се адекватно протумаче унутрашњи мотиви који стоје иза друштвеног деловања, може се рећи да је испуњен захтев смисаоне евидентности тумачења. Ипак, без обзира на то што је одређено тумачење смисаоно евидентно, „оно [...] не може да претендује да буде и каузално важеће тумачење” (Вебер, 1976, стр. 7). Оно је „само једна посебно евидентна смисаона хипотеза” (Вебер, 1976, стр. 7). Може се само претпоставити да одређени контекст значења условљава деловање појединца. Појединци често делују услед одређених скривених мотива којих нису свесни, те се тада социологија налази пред тешким задатком да их докучи (Вебер, 1976, стр. 7). Такође, деловања често по спољним карактеристика могу изгледати исто иако су иза њих супротни мотиви (Вебер, 1976, стр. 7). Осим тога, људи који делају неретко су изложени противуречним и супротстављеним импулсима чија се јачина утицаја на деловање појединаца не може лако одредити (Вебер, 1976, стр. 7).

Да се закључити да смисаона адекватност за Вебера није довољна да би се објаснило друштвено деловање, јер подразумева само хипотезу о одређеној узрочној вези између мотива и деловања појединца. Ову хипотезу потребно је потврдити као узрочно-последичну. Стога, разумевање, осим смисаоне адекватности, мора да задовољи и услов каузалне адекватности. Смисаоно адекватним деловањем „треба назвати оно понашање [...] у којем однос његових саставних делова [...] потврђујемо као типичан контекст значења” (Вебер, 1976, стр. 8). Каузална адекватност подразумева статистичку вероватноћу засновану на пређашњем искуству да се у одређеном контексту дође до „тачног” или „погрешног” решења (Вебер, 1976, стр. 8). Каузално објашњење је, стога, констатација да „на основу неког правила вероватноће [...] иза једне одређене посматране појаве следи друга одређена појава” (Вебер, 1976, стр. 8).

<sup>9</sup> Тврдња  $2+2=4$  недвосмислено се схвата интелектуално.

<sup>10</sup> Уколико је неко по свом карактеру склон љубомори, биће у стању да разуме иррационално деловање другог појединца које је мотивисано љубомором.

Уколико се одређено деловање смисаоно адекватно разуме и каузално објасни, установљена је правилност у понашању, односно закону. Закони се, према Веберовом схватању, могу одредити као „посматрањем потврђени изгледи друштвеног деловања које треба очекивати ако постоје одређени услови, а који се могу разумети на основу типичних мотива лица и њиховог типичног схватања смисла властитог деловања” (Вебер, 1976, стр. 13). Веберов став у *Привреди и друштву* да је у социологији могуће успостављање научног закона је противуречан његовом ставу изнетом у методолошким радовима по коме је немогућа кумулативност знања у друштвеним наукама. Поставља се питање шта би уопште према Веберу била улога научног закона уколико социологији негира могућност кумулативности знања.

Веберово инсистирање на социологији као науци која тежи да разуме смисаоно деловање имало је велики утицај на значајан број двадесетовековних научника. Различити правци савремене интерпретативне социологије истичу Вебера као једног од родоначелника. Вебер је за Клифорда Герца (Clifford Geertz), једног од највећих антрополога XX века и зачетника интерпретативне антропологије, био значајан извор интелектуалне инспирације.<sup>11</sup>

Како би се потврдила хипотеза о узрочном односу у смисаоном деловању, Вебер је става да деловање мора бити проучавано у контролисаним условима који би омогућили да се утврди да ли постоји узрочно-последична веза између значења које појединац приписује свом деловању и самог деловања. Контролисане експерименталне услове је тешко и готово немогуће успоставити у социолошким истраживањима, те се, стога, социолошке хипотезе о деловању морају проверавати на друге начине, пре свега употребом упоредног метода. Вебер наглашава да постоји могућност „упоређивања што је могуће више историјских појава или појава у свакодневном животу, које су иначе једнаке, али у оној пресудној тачки различите по својој природи: по 'мотиву' или 'поводу'” (Вебер, 1976, стр. 7). На овај начин се може истражити да ли постоји узрочно-последична веза између одређеног мотива као независне варијабле и одређене врсте друштвеног деловања као зависне варијабле.<sup>12</sup>

<sup>11</sup> Као и Вебер, Герц сматра да је основни циљ друштвених наука интерпретација значења која одређују деловање: „Верујући [...] да је човек животиња која се налази у мрежама значења које је сам исплео [...] културу схватам као те мреже, а анализу њих не посматрам као експерименталну науку у потрази за законима, већ као интерпретативну у потрази за значењем. Циљ ми је разјашњење, тумачење друштвених израза на њиховој површини који су иначе загонетни” (Geertz, 1973, стр. 5).

<sup>12</sup> Како би утврдио да ли је пуритански протестантизам условио настанак рационалног капитализма у западној Европи, он је поредио западну Европу са Кином, Индијом и старом Јудејом. У случају овог истраживања, упрошћено се може рећи да

Имајући у виду да је упоредни метод могућ само у одређеним случајевима, Вебер истиче да се на његово место може ставити мисаони експеримент. У „мисаоном експерименту се најпре у машти одстрани онај чинилац који нас интересује” и потом „испитује да ли се у том случају могло догодити оно што се стварно догодило” (Вебер, 1976, стр. 8).<sup>13</sup> Иако је Вебер у својим методолошким разматрањима донекле ограничавао улогу упоредног метода, управо је њега највише користио у својим истраживањима. Због тога су неки од највећих познавалаца Веберовог рада, попут Рајнхарда Бендикса (Reinhard Bendix) и Рандала Колинса (Randall Collins), као једну од основних карактеристика Веберове примењене социологије истицали маестралну употребу упоредног метода (Collins, 1886; Bendix, 1977).

Као још један инструмент помоћу којег се може извршити анализа друштвених појава, Вебер истиче идеални тип. Идеално-типско истраживање подразумева испитивање тога како емпиријско деловање људи одступа од замишљеног рационалног деловања. На пример, приликом објашњења панике на берзи, прво се утврди како би се деловање на берзи одвијало без утицаја панике, а потом се паника и друге ирационалне компоненте уносе у анализу као сметње (Вебер, 1976, стр. 5). На тај начин постаје могуће да се одступања од циљно-рационалног деловања припишу ирационалностима (Вебер, 1976, стр. 5). За њега је идеални тип:

„као конструкција једног строго циљно-рационалног делања служи [...] да би се реално деловање на које утичу ирационалности сваке врсте разумело као одступање од оног тока који се може очекивати при чисто рационалном понашању.” (Вебер, 1976, стр. 5)

Основа идеалног типа за Вебера налазила се у циљно-рационалном деловању, те је стога социологију одређивао као рационалистичку науку. Ипак, Вебер наглашава да не мора само циљно-рационално деловање да буде основ за стварање идеалног типа, већ да то могу бити и видови ирационалног деловања. Тако показује да идеални тип може бити и ирационалан и рационалан (Вебер, 1976, стр. 14). Најпознатија Веберова употреба идеално-типске методе може се наћи у његовој класификацији друштвеног деловања. Он истиче да постоје четири основна деловања:

1) циљно-рационално; када се елементи из спољне стварности користе као средства за постизање циљева на рационалан начин;

је кроз упоредни метод Вебер Кину, Индију и стару Јудеју ставио на место *контролне групе*, Европу на место *експерименталне групе*, а пуритански протестантизам на место претпостављене *независне варијабле*, за коју је, кроз емпиријску анализу, покушао да докаже да је условила настанак рационалног капитализма као *зависне варијабле* (Weber, 1946; 1958; 1959; 1967; 1989b).

<sup>13</sup> Тако се, на пример, може анализирати да ли би се у потпуности развила хеленска цивилизација да Грци нису победили Персијанце у грчко-персијским ратовима.

- 2) вредносно-рационално; када се свесно верује у вредносну исправност одређеног понашања без обзира на то да ли оно доводи до успеха;
- 3) афективно; када се дела у складу са афектима и душевним стањима;
- 4) традиционално; када се дела у складу са устаљеним навикама (Вебер, 1976, стр. 16–17).

Иако ниједан од наведених идеалних типова не постоји у свом чистом облику, одређени облици емпиријског деловања им се приближавају. Да би се адекватно објаснило одређено емпиријско деловање треба га упоредити са идеално-типским деловањима, како би се утврдило којем се од њих највише приближава. Као истицање „битних конститутивних особина одређених врста појава и облика понашања, идеални тип је корисно средство [...] јер он показује како би изгледало неко понашање када би његов основни смисао дошао потпуно до изражаја” (Milić, 1965, стр. 143).

Фриц Рингер (Fritz Ringer), један од највећих познавалаца Веберове методологије, о идеалном типу истиче:

„Ова конструкција има ’утопијски’ карактер, јер се постиже концептуалним повишавањем одређених аспеката стварности. Тамо где је уочено емпиријско присуство односа који подсећају на оне наглашене у идеалном типу, ’тип’ нам може помоћи да разумемо и приказујемо ове везе.” (Ringer, 1997, стр. 111)

Основно Веберово одређење идеалног типа, као облика који се односи на надисторијске друштвене појаве, подразумева да је он по свом карактеру општи. Тако се, на пример, Веберове основне врсте деловања могу наћи у свакој историјској епохи. Ипак, Вебер идеални тип често употребљава и на нижем аналитичком нивоу као историјски идеални тип.<sup>14</sup> Коришћење историјског идеалног типа подразумева да се одређена историјска друштвена појава може на бољи начин сагледати, уколико се

<sup>14</sup> Може се рећи да Вебер није у потпуности јасно одредио шта је заправо идеални тип. Он говори „час о томе да је идеални тип једна замишљена, стилизована слика конкретних појава, час опет о томе да је идеалан тип један аналитички модел који показује нестваран, али објективно могућ ток догађаја” (Ђурић, 1964, стр. 83). Такође, „Вебер није јасно одвојио ни историјску од теоријске употребе идеалних типова” (Ђурић, 1964, стр. 83). Код Вебера идеални типови преузимају најразличитије улоге. „То су и појмови помоћу којих схватамо историјске индивидууме, то јест колективне историјске појаве (као што су, на пример, средњовековна варошка привреда, кинеска патримонијална бирократија, италијанска ренесанса и томе слично), као и појмови помоћу којих одређујемо природу извесних појава без обзира на време и место (на пример: циљно-рационално деловање, харизматска власт, бирократска организација и томе слично), али су то и ad-hoc створене схеме објективних историјских догађаја (на пример, битке код Ватерлоа), као и апстрактно-аналитички модели који се односе на извесне ситуације које се понављају у друштву (на пример Грешемов закон)” (Ђурић, 1964, стр. 83–84).

апстрахују њене основне карактеристике које не постоје у потпуности ни у њеним емпиријским манифестацијама.<sup>15</sup>

На крају се треба позабавити питањем шта је за Вебера главна јединица анализе у социологији. Веберово схватање друштва је по свом карактеру номиналистичко. За разлику од Емила Диркема (Emile Durkheim), који истиче да су друштвене чињенице које постоје ван појединаца основна јединица анализе (Durkheim, 1982), Вебер сматра да је то индивидуа. Ово донекле не чуди, уколико се узме у обзир Веберово одређење социологије као науке која тежи томе да разуме и објасни деловање појединаца. Будући да је за њега основна јединица анализе друштвено деловање појединаца, Вебер се противи ставу да је друштво посебна стварност која независно постоји. Штавише, „он сматра да се друштво може схватити само као производ или начин организације специфичних радњи појединаца” (Ђурић, 1964, стр. 65). Веберов номинализам условљен је мишљењем „да друштвене науке имају посла са свесним збивањима, а не са обичним природним догађајима” (Ђурић, 1964, стр. 66).

Иако се одредио као изразити номиналиста, Вебер се бавио питањем употребе функционалне анализе у социологији. Како он наводи, функционална анализа може да нам, под извесним околностима, „помогне да откријемо оно друштвено деловање чије је разумевање [...] важно за објашњење неке везе” (Вебер, 1976, стр. 10). Ипак, она представља само први корак у разумевању стварности. Након простог утврђивања функционалних веза и правила, социологија тежи тумачењу понашања појединаца (Вебер, 1976, стр. 11). Без обзира на то што је прихватао помоћну улогу функционалне анализе у научном истраживању, Вебер се противио њеном укључивању у вредносно процењивање емпиријске стварности наглашавајући да би функционална анализа била штетна уколико би се њеним појмовима дала лажна реалност (Вебер, 1976, стр. 10). За разлику од Вебера, Диркем функционалну анализу користи у вредносном процењивању, чиме превазилази опсег емпиријске анализе. Диркем преувеличава вредност функционалне анализе тврдећи да се кроз њу може доказати како су друштвене појаве (институције, норме итд.) функционално неопходне за опстанак друштва. Такође, Диркем сматра да сам морал може произаћи „из посматрања правила која функционишу пред нашим очима” (Durkheim, 1982, стр. 66). Према Веберовом мишљењу, овакав покушај утемељења етичке науке на емпиријским основама није допустив јер

<sup>15</sup> Можемо говорити о историјски идеалном типу привреде средњовековних градова који садрже све основне и потребне карактеристике привреде. Иако различити емпиријски примери привреде средњовековних градова могу више или мање одступати од ових идеално-типских карактеристика, овакав тип анализе омогућава разумевање на који би начин те привреде функционисале уколико би ове карактеристике биле потпуно развијене.

прелази границу између вредносног расуђивања и научно-емпиријског истраживања (Weber, 1989a).

Иако је аналитички неопходно да се одређене друштвене творевине, попут државе, задужбине итд., третирају као засебне индивидуе, оне заправо представљају збир деловања појединачних актера (Вебер, 1976, стр. 10). Ипак, појмовно коришћење колективних творевина за Вебера је сврсисходно из два разлога. Пре свега, јер се социологија служи терминологијом других друштвених наука које већ користе појмове за колективне појаве. Такође, сами појединци перципирају одређене непостојеће колективне творевине као постојеће и на тај начин оријентишу ток свог деловања (Вебер, 1976, стр. 10).

Према мишљењу аутора рада, Веберов номинализам може се проблематизовати. Иако све друштвене структуре произлазе из друштвеног деловања појединаца, често су одвојене од актера и имају пресудан утицај на њихове животне путање. Због тога што друштвене структуре попримају самосталан живот и постају засебне појаве, њих је адекватније и тако проучавати, као што је случај у марксизму и функционализму. Однос између материјалног развоја и фертилитета или важност шеријата у исламу могу се боље објаснити ако се проучавају као друштвене чињенице настале услед историјских процеса дугог трајања него као последица деловања индивидуа. Поставља се питање колико су различите особине појединаца попут вредности и ставова заиста субјективне, а колико су последица утицаја дугорочних историјских структура.

На једно од најбитнијих питања социологије, које се тиче односа између субјекта и структуре, различити аутори дали су разнолике одговоре. Према постструктуралистима субјекат уопште не постоји. Оно што сматрамо субјектом заправо је конструкт и производ метајезика (Betsi, 2010). Слично становиште имају и структурални марксисти. Одбацујући Марксов појам бића праксе, они инсистирају на томе да су субјекти само последица утицаја економских структура, те да је њихово понашање наддетерминисано (Benton, 1984). Насупрот томе, етнометодолози сматрају да друштво не постоји, већ да се друштвеност изражава само кроз микро деловање појединаца које се једино може разумети и тумачити (Hammerslay, 2018). У дебати око односа актера и структуре, Ентони Гиденс (Anthony Giddens) заузима средњу позицију, којој је и аутор рада најближи. Уводећи појам структурације, Гиденс сматра да се субјекат и структура не могу радикално одвојити, већ да чине јединство. Иако су актери ограничени друштвеним структурама које на битан начин одређују и њихове друштвене карактеристике, без деловања појединаца друштвене структуре не би могле да се репродукују, мењају и постоје (Giddens, 1993).

Сам Вебер временом је проширио обим научне анализе, те почео учестилије да користи упоредни метод, постајући притом један од највећих



историјских социолога. Иако се, према Рингеровом мишљењу, услед овога није удаљио од свог основног интерпретативног метода (Ringer, 1997, стр. 162), аутор рада је другачијег мишљења. Уско коришћење номинализма и интерпретативног метода постаје немогуће када се неко попут Вебера бави дуготрајним историјским појавама попут касти, историјских типова градова итд.

### *Закључак*

Метод одређене социолошке школе увек произилази из њених основних теоријских оквира. Сама теорија повезана је са дубљим онтолошким схватањем суштине бића и епистемолошким схватањем сазнајних могућности науке. За Вебера се може рећи да је у свом схватању науке, без обзира на критику историста, њима био најближи. Стога је и инсистирао да је стварност бесконачни континуум појава који се у потпуности не може спознати. Прихватање истористичког становишта утицало је и на поимање да су друштвене науке условљене вредностима и усредсређене на појединачне појаве. Веберово схватање спољне стварности донекле је проблематично и као такво утицало је и на његово схватање могућности сазнања у социологији. Уколико је стварност само збркани континуум појава, онда је у потпуности произвољно који ће њен део истраживач одлучити да истражује. Са друге стране, уколико се стварност дефинише као структурисан однос појава дугог трајања, може се на јаснији начин успоставити метода научног истраживања, боље усмерити само истраживање, а друштвене појаве детаљније објаснити. Вебер је, проучавајући историјски настанак рационалног капитализма, одступао од свог методолошког програма. Уместо проучавања конкретног деловања појединаца, посветио се проучавању значајних историјских процеса. Номиналистичка теоријска позиција и индивидуалистичка методологија омеле су га да прецизније објасни ове сложене историјске процесе и да их обухвати јединственом теоријом. Због уског схватања сазнајних могућности друштвених наука, Вебер није успео да створи синтетисану теорију о историјском развоју.

Аутор рада није у сагласју са Вебером по неколико битних методолошких начела. Друштвени научник може, уколико користи исправну методу, проучавати и појаву за коју није вредносно заинтересован. Знање у друштвеним наукама је кумулативно, нарочито оно које је у великом броју истраживања потврђено и може се заснивати не само на разумевању већ и на објашњењу. Друштвене структуре се, иако настају из деловања појединаца, репродукују по заседним правилима и могу се проучавати као заседне друштвене чињенице. С обзиром на то да се научни метод заснива на принципу оповргљивости, он је у најширем смислу за све науке

истоветан. Са појавом трансхуманизма важност вредносних питања и биоетичких дилема постаје изражена и у природним наукама, те се не може рећи да су само друштвене науке одређене вредностима. Највећа снага Веберовог схватања методологије друштвених наука јесте његово инсистирање на вредносној неутралности током истраживања и предавања. Поштовање принципа вредносне неутралности је међу најбитнијим у спречавању идеологизације науке и њене злоупотребе од стране различитих партикуларних интереса.

### Литература

- Вебер, М. (1976). *Привреда и друштво I*. Београд: Просвета.
- Bendix, R. (1977). *Max Weber: An Intellectual Portrait*. Los Angeles: University of California Press Ltd.
- Benton, T. (1984). *The Rise and Fall of Structural Marxism: Althusser and His Influence*. London: Macmillan Education.
- Betsi, K. (2010). *Poststrukturalizam: Sasvim kratak uvod*. Београд: Službeni glasnik.
- Bruun, H. H. (2016). *Sciences, Values and Politics in Max Webers Methodology*. London: Taylor & Francis.
- Calhoun, C. (1995). *Critical Social Theory: Culture, History, and the Challenge of Difference*. Oxford: Blackwell.
- Collins, R. (1986). *Weberian Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Durkheim, E. (1982). *Rules of Sociological Method*. New York: The Free Press.
- Ђурић, М. (1964). *Sociologija Maksa Vebera*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Giddens, A. (1993). *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. Stanford: Stanford University Press.
- Gylfason, T. (2001). Natural resources, education, and economic development. *European Economic Review*, 45(4), 847–859. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(01\)00127-1](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(01)00127-1)
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Freedom House. (2023). *Freedom in the World*. Retrieved November 8, 2023, from: [https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW\\_World\\_2023\\_DigitalPDF.pdf](https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf)
- Hammerslay, M. (2018). *The Radicalism of Ethnomethodology*. Manchester: Manchester University Press.
- Marks, K. (1969). *Prilog kritici političke ekonomije*. Београд: Kultura.
- Marks, K. (2020). *Teze o Fojerbahu. Revolucionarni savez rada Srbije*. Preuzeto 20. maja 2023. sa: <https://savezrada.files.wordpress.com/2020/06/karl-marks-teze-o-fojerbahu-1845.pdf>
- Marks, K. i Engels, F. (2009). *Manifest komunističke partije*. Београд: Centar za liberatorske studije.
- Milić, V. (1965). *Sociološki metod*. Београд: Nolit.
- Popper, K. (2002). *The Logic of Scientific Discovery*. London: Routledge Classics.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.

- Ringer, F. (1997). *Max Weber's Methodology: The Unification of the Cultural and Social Sciences*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rosing, H. (2018). *Factfulness: Ten Reasons We're Wrong about the World—and Why Things Are Better than You Think*. London: MacMillan Publishers.
- Weber, M. (1946). *Esseys in Sociology*. New York: Oxford University Press.
- Weber, M. (1958). *The Religion of India: The Sociology of Hinduism and Buddhism*. Illinois: The Free Press.
- Weber, M. (1959). *The Religion of China: Confucianism and Taoism*. Illinois: The Free Press.
- Weber, M. (1967). *Ancient Judeism*. Illinois: The Free Press.
- Weber, M. (1989a). *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus.
- Weber, M. (1989b). *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Sarajevo: Svjetlost.

Stefan V. MANDIĆ

University of Belgrade  
Faculty of Philosophy  
Institute for Sociological Research  
Belgrade (Serbia)

## Weber's Understanding of Epistemological and Methodological Foundations of Social Sciences and Sociology

### Summary

Since the formation of sociology as a separate science during the first half of the 19th century, some of the most important questions that sociologists have attempted to answer have been what the cognitive possibilities of sociology as a science are and what the most adequate methods of research that it should use are. In this work, we will critically analyze how Max Weber, one of the most significant sociologists, understood the cognitive possibilities of sociology and what method, according to him, sociology as a social science should use. Firstly, we will examine how the intellectual climate of the second half of the 19th century influenced his understanding of scientific methodology in a broader sense. Then, Weber's vision of the basic epistemological characteristics of social sciences and his methodological-theoretical determination of sociology will be presented.

*Keywords:* Max Weber; social sciences; sociology; epistemology; methodology.



Ovaj članak je objavljen i distribuira se pod licencom *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* (CC BY-NC 4.0) | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0) | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.